Korepsondenca okrog Phare

1.1 Partnerstvo z Fabrice de Polvora de barcarena - Oktober 2002

Študijo je financiralo Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije iz proračuna v letu 2002 z namenom, da bi poglobili raziskovanje o dobrih praksah načrtovanja in izvajanja programov za financiranje v okviru Evropske strukturne politike in s tem kot dodatno pripravo za pripravo ukrepov v prvem programskem obdobju ob pridruževanju R Slovenije v Evropsko zvezo. Obenem je bil predmet študije namenjen utrditvi prizadevanj Republike Slovenije v okviru programa Sveta Evrope MOSAIC pri tehnični pomoči državam Jugovzhodne Evrope. Avtor se zahvaljuje Vesni Čopič in Barbari Vodopivec na Ministrstvu za kulturo za odlično sodelovanje. Jorge Barreto Xavier in Philipa Colaco v Lugar Commum ter Francisco Zambujo vodja koordinacijske pisarne Fabrica da Polvora in Teresa Tamas, direktorica Museu da Povora Negra so ponudila gostoljubno in strokovno pomoč pri pridobivanju informacij in navezovanju ustreznih kontaktov na Portugalskem. Vsem hvala, obrigado!
KAZALO

1. Uvod 4

2. Kontekst: Mednarodni programi in uveljavljanje večnamenskih urbanih kulturnih centrov 9

3. Priprava R Slovenije na Evropsko strukturno politiko 14
3.1. Državni razvojni program, pred-pristopna pomoč in priprava ukrepov Enotnega programskega dokumenta 14
3.2. Evropska strukturna politika 20

4. Fabrica da Polvora – študija primera dobre prakse 41

5. Priporočila 54

6. Priloge
Viri 57
Skice in preglednice: Fabrica da Polvora

1.1.1 Uvodnik – o smodniku, tem vragu, vojašnicah – vražjih hramih

1.UVOD

Uvodnik v študijo se zapisuje sredi Fabrica da Polvora de Barcarena, nekdanje vojašnice in tovarne smodnika, dobrih 15 km severno od centra Lisbone. Ob rečici Barcareni se ob obeh bregovih razteza cca. 20 hektarov velik kompleks dolga stoletja največje tovarne smodnika v Evropi. Tovarne, ki je - kot neskromno in brez prikrivanj piše na vhodnem panoju Muzeja smodnika - omogočila nadvlado Portugalskih osvajalcev na vzhodu in v novem svetu.

Zrak je čist in svež, za razliko od Lisbone, katere nova predmestja in bivalne soseske se približujejo Barkarani tako, da se prve sodobne visokogradnje bivalnih naselij prevešajo že preko grebena, ki je pred tem pol tisočletja ščitil bivalne soseske pred pogostimi eksplozijami in nesrečami v tovarni smodnika.

Diši po evkaliptusu, sredi naravnega parka je nasad teh hitro rastočih dreves, ki ravno v jesenskem času dozorijo ostro dišeče plodove. Sončno je in park je poln obiskovalcev, družin, mladih in starih. Ženska bobnarska sekcija se pripravlja na večerni nastop v anfiteatru, katerega oder vsebuje stalno inovativno instalacijo vodnih brizgalk, ki jim ritmične izbrizge usmerja glasbena podlaga. Vodni curki, ritmi bobnov in vonj po evkaliptusu. Marsikaj v parku spominja na – za naslovnike te študije bržkone dobro znan – park La Villette v Parizu. V La Villette so pod celotno površino parka razpredeni kanali, kjer je prek stoletij steklo največ krvi; morda največ kjerkoli v Evropi. Tu, Barcareni, so v tehnološkem parku razporejene muzejske instalacije, ki pričajo o zgodovini smodniške kulture pod površino pa se skrivajo številni kanali prek katerih so v različne dele tovarne usmerjali curke vode, potrebne za poganjanje številnih mlinov in drugih naprav potrebnih za hlajenje, mletje in izpiranje sestavin za proizvodnjo smodnika.

»*Smodnik: telo mu je iz oglja, življenje mu daje žveplo in duša mu je iz solitra.«* Tako piše na enem od panojev v Muzeju smodnika, prvi strukturi, ki je bila obnovljena in odprta v tem zares posebnem urbanem kulturnem parku. V centru parka so postavitve v čast štirim elementom: zemlji, zraku, vodi in ognju, iz stare kurilnice diši para in oglje, mlini stojijo, a reka teče. Mogočni zidovi, ki so ščitili pred pogostimi eksplozijami so večni.

Imperialna zgodovina je kodirana na mozaiku ob vhodu na katerem so upodobljeni delavci tovarne, ko tovorijo sode smodnika na ladjo zasidrano ob izlivu Barkarene; ni pojasnjeno, na katero celino je namenjena upodobljena ladja in ne kateremu ljudstvu bo naloženi smodnik zaustavil dih. Imperialna zgodovina se je v vsem razmahu začela ravno z odkritjem evropejcem dotlej tajne kitajske proizvodnje smodnika. Znano je, da so na Kitajskem v vojaške namene uporabljali smodnik že pred 8 stoletjem. Nesrečne trgovske menjave so hotele, da so v Evropo smodnik zanesli Arabci – skupaj z že razvozlano skrivnostno formulo za proizvodnjo te usodne mešanice.

Prvi zapis o smodniku je v Evropi zaslediti izpod peresa angleškega meniha Rogerja Bacona (1214-1292).

Kmalu za Baconom, pa je Ariosto v 16 stoletju smodniku že jedko zapel:

»Kako le si lahko,
iznajdba brezbožna in strašna,
tako globoko sedla v človeško srce?
Slava vojaškega poklica je zaradi tebe pošla.
Zaradi tebe je vojaški stan ob čast!
Zavoljo tebe vrednote in pogum ne štejejo nič več.«

Začetek eskalacije proizvodnje smodnika je v 16 stoletju, takoj po tem, ko so kolonialne sile oblikovale pot v novi svet. Tisto pot, ki je Špancem in Portugalcem ter kasneje drugim skrajšala invazijo na ameriške celine. Davno pred Kolumbom so tja sicer redno potovali prek Grenlandije, a to skrivnost so varovali v Vatikanu. 16 stoletje je bilo zrelo, evropske sile so bile naveličane notranjih bitk, združene proti otomanskim vplivom, zaključena je bila že bitka za Alhambro, militarizacija je bila popolna, skrivnosti poti do širnih bogastev novega sveta raziskane in … na voljo je bil nenadoma zmagoviti smodnik.

Imperialna zgodovina je trajala vse do notranjega sesutja Evrope v času prve in druge svetovne vojne in po drugi svetovni vojni, ko vajeti imperialnega galopa in militarizacije prevzamejo ZDA, se kmalu konča tudi usoda tovarne smodnika v Barcareni II sv. v., oriše drugi mozaik ob vhodu v tovarno smodnika: tanki čez topove, izstrelki iz letal čez bojna polja, mrtvi čez mrtve. Ena prvih literarnih upodobitev, ki jo je ob presenečenju nad pojavom strelnega orožja okoli leta 1250 izrazil Joinville, se je ob obeh svetovnih vojnah minulega stoletja razmahnila v neslutenih razsežnostih brutalnosti:*»Vihravi ognjeni zmaji so rezali zrak in šele za njimi so prihajale vojske, strašno je hrumelo in plameni so švigali s hitrostjo groma, ter temo rezali s smrtonosnimi žarki.«*

Portugalska, izhodišče kolonialnih pohodov, je nastajanje Evrope po drugi svetovni vojni pričakala kot najbolj ranjena in obubožana dežela. Zgodovina je neusmiljena: imperij vrača udarec. Portugalska je med Evropskimi državami še danes najbolj prepojena z bolečino, revščino, boleznimi in nenazadnje, visoko stopnjo nepismenosti. Nepismenost je mati zgodovinske pozabe, kolektivne amnezije in botra trajnim manipulacijam.

V Evropski komisiji so se ob tretjem pridružitvenem valu, ko sta v skupnost leta 1986 vstopili Španija in Portugalska (1995 so sledile še Avstrija, Finska in Švedska), razkoraka v razvitosti dobro zavedali. Sočasno so tako oblikovali programe ekonomske in socialne kohezije ter metodologijo regionalne upravičenosti za črpanje sredstev iz skladov za pomoč regijam, ki v razvoju zaostajajo. O razvoju strukturnih pomoči v obravnavanem obdobju je več govora v nadaljevanju.

Krajevne oblasti Oeirasa, mesta, ki se dotika obronkov Lisbone, so razglasile celotno območje ob reki Barcareni, vključno z območjem bivše tovarne smodnika, za Tehnološki in znanstveni park (Parque de Ciencias e Technologia).

V samem centru Fabrice da Polvora se nahaja kompleks Lugar comum, namenjen laboratoriju za eksperimentalno umetnost. Kolegi iz Lugar comum so nas pred leti tudi privedli na zamisel, da bi njihove izkušnje preučili podrobneje. Leta 1999 smo - tik pred uradno otvoritvijo tovarne smodnika za javnost - ta prostor obiskali prvič in sicer ob priložnosti generalne skupščine European Forum of Cultural Networks v bližnji Palmeli.
Avtor teh vrstic je na takratno skupščino pripotoval na vabilo organizatorjev in v imenu mreže Trans Europe Halles. Trans Eruope Halles se je v tistem času intenzivno ukvarjala s premišljevanjem o vlogi umetnosti v širši družbi. Strinjali smo se, da predstavlja kultura in umetnost vitalni potencial, ki ga je treba razumeti in obravnavati kot centralno silo za širše družbene spremembe. Trans Europe Halles je oblikoval v okviru projekta Phoenix, s katerim je želel oživiti razpravo o novi vlogi umetnosti v svetu, dve smeri premišljevanja:

1. Umetnost, kultura in konflikti (Cultures, Arts and Conflicts)
2. Zunaj in znotraj Evrope (In and Out of Europe).

Pisalo se je leto 1999. Ravno pravi trenutek, da smo se lahko zazrli z vsaj rahlo kritično distanco do pretresljivih dogodkov ob razpadu Jugoslavije in ravno pravi trenutek, da smo v vseh razsežnosti izkustveno poznali stigmo obstajanja obenem zunaj in znotraj Evrope. Protagonisti Urbanega kulturnega središča Metelkova smo se zdeli pravi za prispevek o refleksiji na vlogo ustvarjalcev v konfliktinih razmerah, akterji, ki smo z vsemi svojimi močmi sodelovali pri poskusu preprečitve tretje Balkanske morije v 20 stoletju in smo pri tem stavili na poskus demilitarizacije ob široki podpori kulturno-umetniške in socialno angažirane civilno družbene scene skoz emblematski primer artikulacije zahteve po konverziji tedanjega štaba Jugoslovanske vojske v civilne namene, v namembnost druženja, svobode kreativnosti in izražanja. Nekdanja tovarna smodnika se je zdela pravo mesto za razpravo o umetnosti in vojni in za samorefleksijo Evropske razmišljajoče sfere o odnosih Evropa – ne-Evropa. Nobeno naključje ni, da so predstavniki European Forum of Cultural Networks po nastopu v Palmeli leta 1999 prosili Ljubljano in predstavnike Metelkove ter Ministrstva za kulturo R Slovenije, da gostijo naslednjo generalno skupščino. Pristali smo in leta 2000 na Metelkovi in v Cankarjevem domu gostili generalno skupščino z nosilno temo »Etika v kulturnem sodelovanju« in s tremi spremnimi dogodki:

1. Forumom **Trans Europe Halles** na temo Kulture, umetnosti in konfliktov z reprezentativno udeležbo kolegov iz Afrike, Azije, Južne in Severne Amerike, Vzhodne in Zahodne Evrope.

2. Uvodno delavnico **Sveta Evrope** v okviru programa, ki ga je svetu Evrope v shemi **MOSAIC** predlagalo Ministrstvo za kulturo s ciljem, da se vzpodbudi podporno okolje za »Ustanavljanje in upravljanje urbanih kulturnih centrov«.

3. Tematsko delavnico v okviru projekta **EU Phare Partnership** med Metelkovo in Pariškim La Villette na temo programiranja politik socialne integracije, prevencije in varovanja v odprtih urbanih površinah namenjenih javnim programom in posebej kulturi.

Pričujoča študija se torej umešča v pomoč ciljem oziroma procesom:

1.Dokončanje programsko arhitekturne podobe Metelkove, Pekarne in drugim domačim urbanim kulturnim centrom.

2.Promocija in pomoč pri vzpostavljanju tovrstnih struktur v regiji, posebej JV Evrope.

3.Identifikacije dobrih praks komplementarnega financiranja s strani evropske strukturne politike v času priprave prvega Enotnega programskega dokumenta za črpanje sredstev iz Strukturnih skladov v prvem programskem (polovičnem) obdobju po pridružitvi Slovenije EU (2004-2006).

4.Vzpostavljanju dvo in več stranskih partnerstev za izmenjavo programov in koprodukcij.

Pomembna je posebej slednja ugotovitev, saj so kvalitetna partnerstva – in partnerstva, ki so jih je v desetletju obstoja stkale domače produkcije na Metelkovi, so številna – odlično in pogosto potrebno izhodišče za pripravo projektov za financiranje iz različnih pobud Evropske skupnosti.

Nenazadnje, avtor ne skriva strasti, ki se napaja iz motiva po raziskovanju nasilnosti kulture, v kateri živi in ne skriva utopičnih zamisli, da bi prav prostori koncentracije nasilja (institucije nasilja) lahko s premišljeno in na drugi strani povsem odprto ustvarjalno izmenjavo, močno in s subtilnimi prijemi, kot jih poznajo tehnike umetniškega izražanja in kreativnega prenosa uvidov, izgovarjale potrebo, možnosti in vzpodbudo za spremembo paradigme v smeri etike kulturnega sodelovanja in estetike so-bivanja. Nekdanja največja klavnica v Evropi, La Villette, nekdanja največja smodnišnica Fabrica de Polvera, nekdanja najpomembnejša vojašnica pri nas – Metelkova; in še bi lahko naštevali … Bodo nekoč postale te točke nekdanje destrukcije členi v omrežju navdiha za kreativno sožitje in nenasilno interakcijo? Morda! Načrtovalci vzpodbud Evropske strukturne politike so metodološki okvir postavili premišljeno in v podporo gornjemu razmišljanju; v politikah EU so se zgostile najboljše izkušnje, ki narekujejo pri načrtovanju in izvedbi projektov merjenih na dolgoročne in realne učinke v posameznih okoljih interakcijo med različnimi akterji in transverzalno sodelovanje z upoštevanjem makroekonomskih ocen in prednostnih razvojnih nalog na eni strani in regionalnim danostim – šibkostim in potencialom na drugi.

Portugalska izkušnja pri načrtovanju ukrepov za financiranje iz Strukturnih skladov je zgovorna. Kot država, ki je v Evropsko skupnost vstopila z najbolj razdejano infrastrukturo, šepajočim gospodarstvom in velikimi socialnimi razlikami, je v prvem programskem obdobju vključevanja v strukturno politiko po pridružitvi leta 1986 izkazala nizko absorbcijsko sposobnost in je resnejša sredstva uspela načretovati šele v drugem šest-letnem programskem obdobju. Prav v obravnavani deželi, kjer so razlike v problematiki ruralnih in urbanih predelov, obmorskih in v celinskem pretežno ruralnem pogorju velike, je načelo subsidiarnosti in nuje po regionalni diagnostiki ob načrtovanju posameznih ukrepov prišlo toliko bolj do izraza. Predvsem pa velja ocena, da je potrebno ob načrtovanju ukrepov v Evropski strukturni politiki dejansko in na samem začetku osvojiti logiko in filozofijo pristopa ter ustrezna načela. Prav zato smo študiji dodali izbor pojasnil o Evropski strukturni politiki z uravnoteženim poudarkom na Strukturnih skladih in Pobudah skupnosti. Ob oceni, da so evropski programi, ki smo jih v predpristopnem času izvajali na primeru urbanega kulturnega središča Metelkova doprinesli dobro izkušnjo (ne)spretnosti in pomanjkanja profesionalnega pristopa, ki je lahko še kako koristna pri prihodnjem načrtovanju ukrepov za financiranje v okviru Evropske strukturne politike, smo v uvodnem poglavju namenili nekoliko več prostora tudi oceni izvajanja dveh izstopajočih projektov povezanih z obravnavano temo. Vse v upanju, da bo sklop prispevkov koristil tako načrtovalcem politik kot izvajalcem, oziroma predlagateljem razvojnih programov.

Marko Hren
Barcarena, oktober 2002

1.1.2 Študija

Ne objavljam na tem mestu poglavja o Evropski strukturni poltiiki, ker je presplošno in predolgo.

2.Kontekst študije: Mednarodni programi in uveljavljanje večnamenskih urbanih kulturnih centrov

Kulturna centra Metelkova Ljubljana in Pekarna Maribor

Urbana kulturna centra v bivših vojaških objektih ob Metelkovi ulici v Ljubljani in v nekdanji vojaški pekarni v Mariboru kotirata v mednarodnem merilu kot izrazito atraktivna inovativna in bogata primera urbanih razvojnih praks.
Posebej in najmanj zaradi naslednjih karakteristik:

- v obeh primerih gre za neposredno participatorno in od dominantnih politik neodvisno artikulacijo,
- v obeh primerih gre za izrazito več-disciplinarno naravnanost, ki umetniško in kulturno izražanje povezuje s socialnim in političnim,
- v obeh primerih gre za revitalizacijo velike centralne urbane površine, ki vključuje tako parke kot objekte kulturne dediščine in možnosti za novogradnje,
- v obeh primerih gre torej za izrazit potencial revitalizacije centralnih urbanih površin, dotlej črnih, zaprtih lis v urbanem razvoju, z vključevanjem najrazličnejših kreativnih praks, socialno angažiranih programov ter s tem za uveljavljanje centralnega mesta kulture in umetnosti v soočanju s širšimi družbenimi razvojnimi potrebami, ki segajo od izobraževanja in zaposlovanja do kvalitete življenja in promocije soudeležbe javnosti v procesih demokratičnega odločanja.

Zakaj smo izbrali Fabrica da Polvora

Dejstvo, da sta tako Metelkova kot Fabrica da Polvora stoletni strukturi vojaških aparatov, je nemara botrovalo samo raziskovalni strasti avtorja. A kdo drug kot ljudje, ki so jim kreativnost in umetnost poslanstvo, se bi lahko spopadel s težavnostjo in trdostjo stoletnih struktur militarizma? Mar ni izpovedna moč prav takih prostorov že sama po sebi za spremembo paradigme v pogledu na zgodovino in današnje mednarodne odnose nadvse zanimiv potencial? In dejstvo, da v takih prostorih prihaja do koncentracije muzejskih, akcijskih, akademskih, novih socialnih in artističnih praks…mar ni to dovoljšnja argumentacija za nadvse tehten premislek o vrednosti partnerstev sorodnih struktur? Nenazadnje smo Fabrica da Polvora izbrali zaradi uspešne kandidature za sredstva EU v procesu obnove. Zaradi podobnosti težav in tudi predlogov, s katerimi se oba centra soočata prav zdaj, zlasti v organizacijskem smislu in s tem povezanim iskanjem dolgoročne sheme upravljanja in financiranja, ki bi takim centrom omogočala čim boljši izkoristek in večjo umeščenost namenskih urbanih površin v urbano okolje. Nenazadnje, smo izbrali Lugar Comum, kot – za obravnavane teme – nemara najustreznejšo strukturo v Fabirca da Polvora, zaradi odlične kooperativnosti in tudi prijateljstva z dvema tamkajšnjima nosilcema dejavnosti Jorge Barreto Xavier in Philipo Colaco.

Ob dolgoletnih prizadevanji za vzpostavljanje urbanih kulturnih centrov v dveh večjih opuščenih strukturah po odhodu JLA iz Slovenije, v Mariborski Pekarni in Ljubljanski Metelkovi ter ob odličnem sodelovanju z Evropsko mrežo neodvisnih urbanih kulturnih centrov Trans Europe Halles, se je pokazala nuja po sistemskem in sistematičnem uveljavljanju podpornega okolja. Evropski kontekst podpornega okolja smo v praksi raziskovali na primeru dveh projektov neposredno povezanih z Metelkovo. Prvi je program predpristopne pomoči EU Phare Partnership, ki je potekal v partnerstvu s Pariškim parkom La Villette in drugi je program, ki smo ga predlagali prvotno v kontekstu Pakta Stabilnosti za Jugo vzhodno Evropo, ob konferenci European Forum of Cultural Networks v Ljubljani, septembra 2000 pa vzpodbudili kot večletni proces znotraj programske sheme Sveta Evrope MOSAIC. Procesa sta potekala sočasno (priprave leta 1999 in izvedba v letih 2000-2002) in sta služila kot vzpodbuda ter obenem izhodišče za nadaljnje raziskovanje dobrih praks ustanavljanja, vodenja in nenazadnje financiranja obnove in delovanja urbanih kulturnih centrov v Evropi.

Program MOSAIC je bil celo neposredno naslovljen z usmeritvijo »Establishing and managing independent cultural centers«. Cilj programa je bil –prav zaradi mukotrpnih izkušenj domačih protagonistov - širokopotezen: vzpostaviti podporno in solidarnostno mrežo na vladni in nevladni ravni, ki bo v pomoč lokalnim, grass-roots iniciativam in pobudam, ki imajo za cilj odpiranje novih prostorov za kreativnost, zabavo, družbeno akcijo in nenazadnje politično delovanje. Pri tem je bilo v ospredju predpostavka Trans Europe Halles izražena ob procesu Phoenix: kulturo in umetnost je smiselno obravnavati kot gibalo širših družbenih sprememb. Namen je bil torej vzpodbuditi, omogočiti in podpreti partnerstva med lokalnimi pobudami in javnimi oblastmi.

Začrtani proces MOSAIC je torej temeljil na:

1. izkušnjah neodvisnih iniciativ v regiji JV Evrope,
2. prepričanju, da novi prostori urbane kulture lahko ravno v tej regiji bistveno pripomorejo k ponovnem vzpostavljanju zaupanja in sodelovanja in k širšim družbenim razvojnim spremembam,
3. usmeritvah Sveta Evrope povezanih s promocijo kulturne različnosti in kulturnih pravic ter s tem povezano razpravo o etiki v medkulturnem sodelovanju in globalnih vplivih ter obenem odgovornostih kulture in umetnosti predvsem pri vzpostavljanju novih paradigm na področju človekovih pravic, prevencije konfliktov, vzpostavljanja zaupanja in s tem kulture demokratizacije.
4. podpori Ministrstva za kulturo Republike Slovenije programom, ki Republiko Slovenijo uvrščajo med države, ki pomoč dajejo in tako aktivno sodelujejo v mednarodnih programih pomoči.
5. prioritetah Sveta Evrope in Evropske komisije usmerjenih k razvojem programov socialne integracije, razvoja lokalnih partnerstev, participativne demokracije in regionalnega sodelovanja.

Usmerjene podpore naj bi bili tako deležni multikulturni centri, ki so v svojih politikah usmerjeni k:

- omogočanju in promociji kulturne različnosti in dostopnosti kulture vsem
- socialni integraciji
- transverzalnemu in interdisciplinarnemu pristopu k urbanemu razvoju
- aktivni participaciji in uveljavljanju aktivnega državljanstva.

Taki prostori predstavljajo neprecenljiv vir za razvoj bazične demokracije in obenem najbolj prefinjen in s tem potenten mehanizem komuniciranja z javnostjo, kot taki pa izjemno orodje za promocijo sodelovanja, vzpostavljanje zaupanja in miroljubnega sožitja.

Izkušnje kulturnega centra Metelkova in mnogih podobnih centrov v Evropi (vzemimo za primer samo članice Bonlieus de l'Europe in Trans Europe Halles) kažejo, da bi morala občutljivosti za t.i. nova področja umetnosti povečati vsa urbana okolja, vsa mesta. Kot prvi so tovrstno občutljivost na nek način formalizirali Francozi z organizacijo globalne konference na temo »Nouveaux territoires de l'art« v Marseju, februarja 2002 pod pokroviteljstvom Francoskega ministrstva za kulturo in komunikacije. Udeleženci so to srečanje označili kot zgodovinsko prelomnico, ki najavlja tretjo etapo v umetnosti, etapo ponovnega vstopa umetnosti v neposredno družbeno okolje (izstopa iz zapora institucij, kot se je izrazil eden od udeležencev), prepojenosti interakcije tako medijev umetniškega izraza kot prostorov tega izraza z neposrednim življenjem. Novi prostori, skvoti, in preurejene zapuščene industrijske

zgradbe in urbane površine predstavljajo pogosto emblematske primere take prepletenosti in navdih k novi, transverzalni umestitvi umetnosti v širša družbena dogajanja, kar obenem odpira in narekuje nova socialna partnerstva kulturnega sektorja in novo razumevanje istega v širšem družbenem kontekstu. Vloga, ki jo na ta način kulturni sektor (govorimo seveda izključno o Evro-ameriškem prostoru) z umetniškimi izrazi igra v sodobni družbi, je bila tako prvič na najvišji ravni formalno priznana, ob reprezentativni prisotnosti umetnikov, kritikov, kulturnih menedžerjev, skvoterjev in najvišjih predstavnikov državnih, nad-državnih in mestnih javnih oblasti s petih celin. Procesu, ki smo ga začrtali ob programu MOSAIC in Phare Partnership, je srečanje v Marseju dodalo novih vzpodbud.

Več kot dvanajst (12) let trajajoča izkušnja z nastajanjem in uveljavljanjem urbanega kulturnega središča ob Metelkovi ulici v Ljubljani predstavlja odličen in celovit vpogled v tipično tranzicijski proces. Proces s posameznimi fazami je dobro dokumentiran ter s tem predstavlja odlično osnovo za izmenjavo izkušenj in artikulacijo lekcij. Za sklop obravnavanih tem je posebej pomembna izkušnja z vodenjem in izvedbo projekta pred-pristopne pomoči EU Phare partnership, ki je v letih 2000 in 2001 potekal v partnerstvu s Pariškim La Villette. Sodelovali so strokovnjaki na področju kulturnega menedžmenta, sociale, zdravstva, varnosti, socialne integracije, urbanega načrtovanja, raziskovalci in predstavniki javnih oblasti. Rezultati projekta so bili strokovna priporočila. Četudi priporočil javne oblasti niso v zadovoljivi meri uveljavile v praksi in s tem programa ne moremo oceniti kot uspešnega, pa prav izkušnja in sodelovanje vseh vpletenih dodatno kažejo na pasti in prepreke, s kakršnimi morajo v tranzicijskih prostorih računati v v svetu sicer uveljavljeni in preverjeni procesi in metodološki prijemi. Ni demokracije brez na vključujočnosti temelječe varnosti in tudi kulturna institucija, ki se vprašanja varnosti in socialne integracije ne loteva premišljeno in pozorno, svojega poslanstva ne bo mogla v zadovoljivi meri izpolnjevati. Brez neprestane težnje po večji dostopnosti in povezanosti z neposrednim okoljem ostaja kultura vase zaprta, lartpourlartistična, ekskluzivna, samogetoizirajoča in s tem na nek način antikulturna. Logika Evropske strukturne politike presega vzorce monodisciplinarne samozadostnosti in s tem narekuje državam v pridruževanju če že ne takojšnje temeljite reforme v pristopu k načrtovanju porabe proračunskega denarja, pa vsaj k takojšnjemu premisleku in samo-refleksiji.

Za potrebe te študije je pomembna ocena, da javne oblasti (Ministrstvo za kulturo in Mestna občina Ljubljana) niso izkoristile priložnosti, ki so jo imele ob dejstvu, da je bil strokovno pripravljen in v okviru Evropske strukturne politike pred-pristopnih pomoči (Phare) izbran projekt povezan s kompleksnim načrtovanjem urbanega kulturnega centra Metelkova. Z gotovostjo lahko ocenimo, da Evropskega načina izvajanja projektov domače javne oblasti niso vzele resno. V nadaljevanju študije prav zato povzemamo osnovna načela za izvajanje projektov v okviru Evropske strukturne politike v uvodu pa s povedanim na dovolj jasen način izražamo opomin pred vstopom v prvo programsko obdobje ob pridruževanju Evropski skupnosti.

Težave, natančneje slaba kooperativnost in neprofesionalen odnos javnih oblasti pri izvajanju projekta Phare Partnership v povezavi z načrtovanjem nekaterih vidikov upravljanja urbanega kulturnega centra Metelkova, so prispevale dodatno argumentacijo za uveljavljanje programa MOSAIC, saj je bilo jasno, da partnerstva med lokalnimi iniciativami in javnimi oblastmi ni lahko doseči, pa četudi gre za pomoč orodij premišljenih mednarodnih projektov.

V letu 2001 smo v okviru programa MOSAIC izvedli strokovno izmenjavo s pripravo situacijskih analiz v Zagrebu, Sarajevu, Beogradu in Podgorici ter pripravili začetek projekta tudi za Skopje. Zaključna delavnica programa MOSAIC v Ljubljani, novembra 2001, je bila odlično obiskana in predstavniki javnih oblasti iz mest – udeleženk v programu so bili vidno

presenečeni nad načinom, kako se je v Ljubljani morala in mogla uveljaviti Metelkova. Udeleženci so se strinjali, da je proces, kot je bil začrtan s programom MOSAIC smiseln in bi se moral nadaljevati. Predlagali so celo, da bi se za tak namen v regiji JV Evrope vzpostavila posebna struktura, ki bi imela za nalogo:

- vzdrževati komunikacijo med ključnimi človeškimi resursi in organizacijami v regiji, vzpodbujati izmenjavo med eksperti in kulturnimi menedžerji in tako ustvarjati pool ekspertov za kompleksen in interdisciplinaren urbani razvoj,
- vzpodbujati in razvijati koalicije in partnerstva med urbanimi lokalnimi iniciativami in javnimi oblastmi
- vzpodbujati konkretno izmenjavo med producenti
- organizirati finančno pomoč in politično podporo,
- promovirati dobre prakse in nosilce konstruktivnih potez,
- razširjati partnerstvo s sorodnimi organizacijami in mrežami v Evropskem kontekstu (Pobude Interreg, UNESCO, ipd.) v smeri sinergije in interdisciplinarnosti pri revitalizaciji in rekonstrukciji šibkih, poškodovanih ali zapuščenih urbanih teritorijev in teritorijev, ki so podvrženi težkim socialnim pogojem.

Takega predloga udeleženci gotovo niso oblikovali po naključju; zavedali so se, da je potrebno za zagotovitev nadaljevanja procesa ob načelni podpore Sveta Evrope in Ministrstva za kulturo R Slovenije zagotoviti strukturo, ki bo nenehno, načrtno, s strategijo in ustreznim mandatom ter s strokovnim pristopom komunicirala na eni strani z nosilci lokalnih iniciativ ter na drugi z lokalnimi javnimi oblastmi ob vseh spremembah in pasteh, ki se ob tem pojavljajo, ter obenem kontinuirano sledila možnostim in programom, ki se za implementacijo konkretnih pobud pojavljajo v okviru programov Evropskih struktur. Nemara je prav zato, ker do strukturiranja nadaljevanja program MOSAIC ni prišlo, proces po zaključku projekta MOSAIC I (februar 2002) na ravni multilateralnega sodelovanja tudi zastal.

A kot že zapisano, prav težave ob izvajanju navedenih projektov so poučne in pričujoča študija lahko samo smiselno dopolnjuje gradiva in rezultate ostalih procesov – tako, kot je bila študija tudi izvorno umerjena in usmerjena.

4.Fabrica da Polvora – študija primera dobre prakse

Zgodovinski okvir

Fabrica da Polvora de Barcarena je bila zgrajena leta 1540 kot ena prvih tovarn smodnika. Območje dobrih 18 hektarov je nato vse do leta 1972, ko so tovarno zaprli, doživljalo številne rekonstrukcije, posodobitve in spremembe. Nove bivalne soseske Lizbone so se sčasoma tesno približale dolini rečice Barcarene, ki jo napaja hribovit venec, ki se ob Lisboni zajeda od Atlantika proti Oeirasu – danes enem bogatejših so-mestij ob Lizboni; Oeiras bi lahko primerjali s Trzinom v Ljubljanski urbani regiji, Barcareno pa z Iškim Vintgarjem. Dolina Barcarene je bila idealna za namestitev in razvoj tovarne smodnika na začetku Portugalskega kolonialnega razmaha. Lizbona je nudila odlično zaledje delovne sile in pomorske flote, Barcarena s pogorjem pa dobro zavetje pred pogostimi eksplozijami in nesrečami ter – sicer težko plovna rečica – neposreden transport proti morskemu pristanišču.
Danes je območje nekdanje smodnišnice urbanistično vključeno v skoraj 150 hektarov velik Znanstveno tehnološki park Oeirasa (parque de Ciencias e Technologia de Oeiras).
Na območju nekdanje smodnišnice se danes nahaja:

- Univerzitetni kampus Universidade Atlantica
- Monografski muzej
- Urbani park tematsko naravnan kulturnemu središču, vključuje kapacitete za zunanje prireditve
- Gostinske objekte
- Tehnološki park, ki nudi prostore (inkubatorji, tehnološki parki) več podjetjem
- Manjši stanovanjski kompleks
- Center Lugar Comum, ki predstavlja osrednji del in je namenjen eksperimentalnim umetniškim projektom.

Lugar Comum

Posebno pozornost pri raziskovanju smo namenili Centru Lugar Comum. Ne le zato, ker je Lugar Comum - kot Ljubljanska Metelkova in Mariborska Pekarna – članica Trans Europe Halles, temveč predvsem zaradi eksperimentalne programske naravnanosti. Osnovni cilj Lugar Comum je ponuditi možnosti za produkcijo projektov in aktivnosti na paleti kreativnih področij. Skupna površina prostorov Lugar Comum je 2000 m2. Mestna občina Oeiras je to površino dala v uporabo Portugalskemu klubu umetnosti in idej, Clube Portugues de Artes e Ideias (CPAI).

CPAI so ustanovili kot nevladno organizacijo leta 1986 z namenom da sodobne umetnosti približa javnosti v smislu pluralnosti, participacije in vzbujanja kritične razprave ter interesa. CPAI se je v letih obstoja uveljavil kot producent številnih izobraževalnih in umetniških dogodkov in vsebin, od razstav, odrskih postavitev, prireditev na prostem, festivalov do delavnic in rezidenčnih sodelovanj ter pri tem uveljavljal mednarodno izmenjavo, podporo novim skupinam in posameznim avtorjem, raziskovalno delo in stalno usposabljanje.

Z leti je CPAI postal aktiven član v:
- European Mediterranean Cultural Centers network – Eurosud,
- Informal European Theatre Meeting – I.E.T.M.,
- Comite Internacional das Bienas de Jovens Criadores da Europa e do Mediterraneo,
- European Ligue of Institutes of Arts (ELIA),
- Forum dos Centros Culutrais Europeos do Conselho da Europa
- European Network of Cultural and Artistic Centers for Children and Young People (EUNETART),
- MARE – Reseau d'Associations Culturelees de la Mediterranee,
- Instituto Internacional do teatro do Mediterraneo,-Pepinieres Europeennes pour Jeunes Artistes
- Rede de centros Culturais portuguees
- Conselho Nacional da Educacao
- Conselho Nacional da Juventude.

Članstva CPAI obenem nakazujejo na koprodukcije in poti sofinanciranja projektov, ki jih je z leti ubiral Lugar Comum. Obenem nakazuje usmeritev k interakciji aktivnosti v različnih področjih ustvarjalnosti. Lugar Comum tako pojmujejo kot sidrišče (privez) za eksperimentalne projekte in kot dobesedno nujno infrastrukturo za vzpodbujanje in omogočanje ustvarjalnosti

na različnih področjih v deželi, kjer večji del mladih sicer nima možnosti. Posebej je pomembno, da je velika teža na mednarodni izmenjavi saj je tako omogočena dodatna širina interakcije, do kakršne sicer ne bi moglo prihajati, kar nadgrajuje perspektive inter-disciplinarnosti in trans-disciplinarnosti kodirane v prostorsko-programskem sožitju. Prednosti, ki jih s tem ponuja Lugar Comum so edinstvene na Portugalskem in tudi v mednarodnem prostoru redkost.

Neposredni cilji Lugar Comum so:

- ponuditi primeren prostor kot referenčno točko za domačo in mednarodno zainteresirano javnost na področju eksperimentiranja in umetnosti;
- produkcija in programiranje aktivnosti na vseh področjih sodobne umetnosti, promocija srečevanja različnih oblik umetniškega izražanja, interdisciplinarnosti in trans-disciplinarnosti v istem prostoru;
- prednostno obravnavati eksperimentalne projekte in pri tem zaobiti običajno zahtevo, da mora biti rezultat javna promocija;
- vzpostavitev stalnega eksperimentalnega inkubatorja z nizom ustreznih značilnostmi in izpolnjevanjem zahtev glede prostora, tehnične opreme in funkcionalnosti;
- programsko umeščanje porajajočih se vsebin in subjektov katerih predlogi in perspektive ustrezajo naravi inovativnosti in aktivne participacije v sodobnem kulturnem miljeju;
- vzpostavljanje pogojev in stalnih priložnosti za sodelovanje z izobraževalnimi ustanovami na področju ustvarjalnosti (s težnjo h komplementarnosti in k prekrivanju), kulturnimi organizacijami in drugimi agencijami, ki pripravljajo in predstavljajo umetniške projekte;
- razvoj lastne produkcije skoz sprejemanje zunanjih predlogov a skoz izbor, ki vzpostavlja svojstveno identiteto, ki postaja referenčna;
- razvoj dejavnosti in aktivnosti, namenjenih okoliškim bivalnim četrtim, zavedajoč se, da je umetniška aktivnost v biti socialna;
- zaščita programske avtonomije in svobode brez predsodkov do sledenja posameznim estetskim ali ideološkim referencam temveč z usmeritvijo k ustvarjanju lastne identitete pri razvoju projektov.

Prostori in programi

Obnova prostorov je bila načrtovana tako, da zagotavlja kar največji možno mero fleksibilnosti in prilagodljivosti za programsko produkcijo, pripravo in predstavitev različnih projektov od razstav, delavnic, videa in filma, odrskih postavitev (scenske umetnosti, glasba, multimedia), prostore za vadbo, prostore posebej načrtovane za nove tehnologije in posebej za izobraževalne programe za prebivalce okoliških sosesk ter za konference in seminarja manjših in večjih razsežnosti. Ureditev pripadajočih zunanjih površin je sledila istim ciljem.

Cilji programske politike so doseči:
-**raznolikost** prostorov razmeščenih po področju,
-največje možne **izkoristke** razpoložljivih prostorov in
-omogočiti **fleksibilnost** pri ustvarjanju razpoloženjskih okolij primernih za različne aktivnosti.

Prostore so razdelili na tri kategorije:
I. Večnamenski center za scenske umetnosti
II. Center vizualnih umetnosti
III. Center za izvedbo projektov in javni prostor (Lugar Commum v ožjem pomenu besede)

I. Večnamenski center za scenske umetnosti
Vključuje avditorij in večnamenske dvorane za pripravo predstav (gledaliških, plesnih, glasbenih, filmskih, video) in večjih razstav, delavnic in diskusij. Del prostorov je namenjen samo produkciji in nima predvidenih kapacitet za publiko, kar omogoča načrtovanje dobre zasedenostih in souporabo. Del prostorov postopoma opremljajo s sodobno računalniško tehnologijo za pripravo in obdelavo video materiala. Del prostorov je namenjen administraciji centra.

II. Center vizualnih umetnosti
Vključuje studijske prostore za umetniško produkcijo na področju vizualnih umetnosti z ustreznimi laboratoriji, delovnimi postajami, skladiščnimi prostori, galerijo in posebej urejenimi sanitarijami. Galerija je urejena v dveh prostorih z odlično naravno osvetlitvijo.

III. Center za izvedbo projektov in javni prostor
To je Lugar Commum (prostor za skupnost, an. Community center) v ožjem pomenu besede in je edini sklop prostorov z neposrednim dostopom do centralnega vhoda v pritličnem delu. Prvi prostor je več-namenska dvorana za izobraževalne programe, javne razprave in seminarje s pripadajočimi ustreznimi spremnimi prostori. Prostor je možno dinamično pregrajevati tako, da se za posamezne prireditve lahko pridobi tudi do pet manjših prostorov. V terminih, ko ni javnih prireditev, lahko prostor služi za vadbo.

IV. Zunanje površine so urejene tako, da so primerne tako za vadbo kot za izvedbo projektov na prostem.

Priporočila za uporabo prostorov pri pripravi projektov so naslednja:

- projekt naj se ne načrtujejo v neposredni povezavi na prostor;
- posamezni prostor naj se uporablja za različne zvrsti;

- vzporedno se v prostorih načrtuje iniciative različnih narav ter s tem vzpostavlja točke stičišča in srečevanja več umetniških izrazov hkrati in kar je najbolj pomembno, vzpodbuja srečevanje umetnikov, ki prihajajo iz različnih kontekstov ;
- vzpodbuja se uporabo zunanjih površin v celotnem procesu priprave in izvedbe projekta;
- administrativni del je načrtovan kot dolgoročna stalnica;
- kot stalno infrastrukturo vzpostavljajo tudi kapacitete za multimedije in dokumentacijski center.

Pri tem velja poudariti, da poslanstvo Lugar Comum ni primarno nuditi prostor za rezidenčne iniciative, kar pa ne izključuje zagotavljanja prostorov za redno delovanje določenih programov. Tako se izogibajo programom, ki trajajo dlje kot štiri mesece; take programe gostijo samo izjemoma in po temeljiti presoji.

Dejavnosti vodijo skladno z letnim programskim načrtom:
dejavnosti, ki jih neposredno izberejo skoz lastne strokovno podprte postopke izbora;
dejavnosti, ki jih v okviru določene programske sheme predlagajo tretje stranke;
dejavnosti, ki jih izberejo na osnovi javnih razpisov za določene programske usmeritve.

Prednost praviloma dajejo projektom, ki so po naravi inovativni, rizični, nepredvidljivi, eksperimentalni in jih je težko klasificirati.

Upravljanje centra Lugar Comum in kronologija

Center upravlja Clube Portuguese de Artes e Ideias (CPAI)

Ustanovljen je bil leta 1986, prav v letu pridružitve Portugalske v članstvo Evropske skupnosti. Je neprofitna, nevladna organizacija, ki deluje v javnem interesu

Kontakt:
Clube Portuguese de Artes e Ideias
R. Do Sol ao Rato 73/1
1250 Lisboatel. 351-21-38781 21
email: artes.ideias@mail.telepac.pt
www.artesideias.comwww.lugar_comun.com

1996: CPAI pripravi predlog za vzpostavitev večnamenskega centra umetnosti in ga predstavi mestnim občinam Lisbone, Sintre in Cascaisa a v kratkem času navedene mestne oblasti ne najdejo ustreznega prostora za umeščanje predlaganih dejavnosti.
1997: CPAI predlog predstavi mestni občini Oeiras, ki zelo hitro začne preučevati možnost za umeščanje projekta v opuščeni Fabrici da Polvora de Barcarena.
Istega leta župan Oeirasa sprejme odločitev, da nameni del kompleksa opuščene tovarne smodnika predlaganim programom pri pogoju, da CPAI zagotovi sredstva za obnovo stavbnega fonda.
1997: CPAI pripravi projekt za kandidaturo na komunitarni program EU Konvert II (rehabilitacija industrijskih in vojaških kompleksov za civilne potrebe).
V istem letu je bila vloga v programu Konvert tudi odobrena in podpisani vsi ustrezni protokoli za upravljanje z 2000 m2 prostora za 15 let z možnostjo podaljšanja.
1998: pridobljeno sofinanciranje za dodatno obnovo s strani portugalskih javnih oblasti (Ministrstvo za kulturo in Urada za mladino). Izvedba arhitekturnega natečaja.
1999: pridobljena sredstva od Ministrstva za kulturo za tehnično opremo. Začetek obnove in nabave tehnične opreme.
2000: otvoritev Lugar Comum – centra za eksperimentalno umetnost., zaključek del in nabave opreme, vzpostavitev tima ter pričetek z rednimi dejavnostmi.

Financiranje in organizacijski okvir:

Lugar Comum predstavlja integralni del razvoja Fabrice da Polvora de Barcarena. Celotno načrtovanje, od programskih, arhitekturnih do finančnih vidikov je potekalo enotno tako v odnosu do občinskih oblasti (Oeiras) kot do Ministrstva za kulturo in do Evropskih strukturnih sredstev. Za razumevanje strukturne in celovite podpore Lugar Comum je potreben pregled celotnega konteksta razvoja Fabrice da Polvora.

Nekdanja tovarna smodnika predstavlja neprecenljivo vrednost industrijske in kulturne dediščine. Ustanovljena v začetku 15 stoletja je skoraj polnih pet stoletij evropske kolonialne zgodovine delovala kot tovarna smodnika vse do - za Evropo na splošno prelomnega - leta 1988, ko se je mestna občina Oeiras odločila za začetek sistematične in celovite rekonstrukcije območja 360 hektarov razsežnega Parka znanosti in tehnologije.

Prenova območja je predstavljala eno najpomembnejših investicij v državi in ni naključje, da je svečano inauguracijo obnove leta junija 1998 obeležil sam predsednik države dr. Jorge Sampaio. Portugalska je revitalizacijo dotičnega območja v prvem programskem obdobju pridružitve Evropski skupnosti predstavljala kot enega od vidnejših projektov.

Posebej pomembno je, da so projekt revitalizacije območja urbanega parka znanosti in tehnologije obravnavali enovito. Predviden obseg celotne investicije je bil blizu 500 mio EUR in je obsegal posege in prenove:

-Muzej črnega smodnika
-Center za arheološke študije
-Anfiteater
-Lugar Comum
-ureditev zunanjih površin in parkov
-gostinske kapacitete
-kampus Univerze Atlantica
-bivalno stanovanjsko četrt po predlogu bivalnih kooperativ občine Oeiras
- prenovo posameznih kompleksov zgradb industrijske dediščine na lokaciji (hidrocentrala, hidravlični mehanizmi, pretočni vodni kanali, mlini, skladiščni prostori, rafinerija solitra…).

Program Pobude Evropske skupnosti KONVERT je omogočal prijavo projektov celovite revitalizacije teritorijev, ki so bili pred tem v uporabi vojske. Prijavljeni projekti so morali vsebovati celovit načrt reintegracije območja v regiji in vključevati vidike odpiranja novih delovnih mest in ekonomske revitalizacije.

Prvo kandidaturo za revitalizacijo kompleksa je Portugalska / mestna občina Oeiras na program KONVERT I posredovala leta 1994. V prvi kandidaturi so bili predvideni stroški osnovne obnove in urejanja okolice ter dokončna obnova vhodnih objektov v tovarno smodnika vključno z prenovo in ureditvijo Muzeja črnega smodnika in spremnih prostorov.

Prva faza investicije iz programa KONVERT I je potekala od 1994 – 1996 v celotni vrednosti 18.500.000 EUR.

	EU KONVERT	MO Oeiras	Skupaj
1. faza 1994-1995	1.750.000	10.000.000	11.750.000
2. faza 1996-1998	3.500.000	3.250.000	6.750.000
	5.250.000	13.250.000	18.500.000 EUR

Največji del stroška MO Oeiras v letu 1994 vključuje vse stroške priprave dokumentacije in načrtovanja, vključno z izvedbo arhitekturnega natečaja.

Organizacijska struktura izvedbe projekta.

Mestna občina Oeiras je za obnovo ustanovila Odbor za prenovo območja s predsedujočim dr. Isaltino Morais.

Osnovne usmeritve ob prenovi območja so bile:

- upoštevanje kulturno-zgodovinskega konteksta,
- ohranjevanje zelenih površin v sicer gosto naseljenem okoliškem regionalnem so-mestju,
- vzpostavljanje dinamičnega okolja, prijetnega, dostopnega in z kulturnimi ter kreativnimi vsebinami vabljivega za vse kategorije prebivalstva in posebej bližnjih bivalnih skupnosti.

Ustanovili so tudi strokovno nadzorno komisijo za spremljanje načrtovanja in izvedbe z vidika ohranjanja industrijske in tehnološke dediščine ter socio-kulturne umestitive teritorija v okolje. Člani nadzorne komisije so:
- prof. dr. David Justino, predsednik komisije
-ing. Nuno Vasconselos (Urad za program URBAN, (Pt: Gabinete de Projecto URBAN)
-arh. Jose Manuel Qzaresma (Mestna občina Oeiras)
-prof. dr. Joao Luis Cardos (Center za arheološke študije)
-dr. Amaldo Pereira (Urad za kulturno dediščino)

Za pripravo programov za sofinanciranje iz strukturnih pomoči EU (projekt KONVERT) je bil pristojen urad za komunitarno pobudo URBAN (Pt: Gabinete de Projecto URBAN). Shemo pristopnih pomoči in komunitarnih programov v 90ih letih podrobneje opisujemo v predstavitvi programov Evropske skupnosti na drugem mestu. Pomembno je, da je v sami fazi načrtovanja prijave prišlo do celovitega pristopa, kar je pogojevalo tudi uspešnost prijave. Urad za program URBAN je bil tako zadolžen za pripravo izhodišč in pridobitev strateških partnerstev na lokalni in regionalni ravni predvsem s ciljem, da bi imel sam projekt dejanske in merljive učinke v revitalizaciji regije in posebej v smislu socialne integracije okoliškega prebivalstva. S tem v zvezi je bil urad pristojen tudi za zagotavljanje medresorskega partnerstva vseh resorjev, ki so pomembni za načrtovanje, izvedbo in dolgoročno trajnostno implementacijo ciljev projekta. Vzpostavitev strateških partnerstev, ki se konkretno na primeru Lugar Comum kažejo v pridruženem članstvu te organizacije v nacionalnih in regionalnih mrežah na področju kulture, umetnosti, izobraževanja in socialne integracije, je bistvenega pomena za prepričljivost kandidature in za trajnostno ekonomsko shemo financiranja programov.

Aprila leta 2002 je mestna občina Oeiras ustanovila **Urad za upravljanje Fabrice da Polvora** (Gabinete de Gestao) saj se je mandat znotraj urada URBAN iztekel, opravljen pa je večji del prenovitvenih del in lokacija večidel izročena uporabi. Znotraj urada sta dva oddelka:
- Oddelek za socialne zadeve in kulturo

- Direkcija za obnovo, okolje in prostor.

Pristojnosti za neposredno izvajanje programov pa imajo štiri izvajalske produkcijske strukture:
-Clube Portugues de Artes e Ideias za Lugar Comum
-Univerza Atlantica
-gostinske kapacitete so dane v upravljanje oziroma najem.

Posebno vlogo pri revitalizaciji in ohranjanju kulturne dediščine na območju igra posebej za ta namen ustanovljen urad Nucleo de Museologia.

Nucleo de Museologia

Upravlja Muzej črnega smodnika (Museu da Polvora Negra) in vse zunanje postavitve, ki ohranjajo elemente dediščine v kompleksu nekdanje tovarne smodnika. Muzej vodi koordinatorica Dr. Teresa Tomas, ki predstavlja eno vodilnih oseb pri revitalizaciji območja in je odgovorna neposredno za:
- tehnično-muzeološke vsebine (ohranjanje elementov kulturne dediščine, restavratorska delavnica, stalna razstava, organizacija gostujočih razstav, raziskovanje in arhiv)
- kulturno animacijske in izobraževalne vsebine (vodenje, organizacija in animiranje obiskov lokacije posebej v sodelovanju z izobraževalnimi institucijami doma in v svetu)
- administrativno kadrovske zadeve.

V Oddelku za socialne zadeve in kulturo si posebno pozornost zasluži najvitalnejši sektor, ki so ga poimenovali preprosto »Sector Accao Cultural« in ima štiri komponente:
- Nucleo de Museologija
- Razstave
- Konference
- Prireditve (enote za glasbo, gledališče, ples in upravljanje zunanjega avditorija)

Odnos do publike

Pri načrtovanju programskih politik sistematično upoštevajo analize publike, analize izobraževalnih institucij, analize razvoja kulturne politike v so-mestju Lisbona. Oeiras, Sintra, Amadora, Cascais in analizo konkurence. V letu 2002 je bila izdelana prva SWOT analiza in pokazale so se naslednje:

Priložnosti:
- v širši obravnavani regiji je z vidika programske pestrosti Fabrica da Polvora edinstvena,
- povečevanje prebivalstva v regiji,
- povečevanje kategorij prebivalstva, ki predstavljajo potencialno publiko oziroma konzumente produkcije na področjih kulture in ustvarjalnosti (mladi, ostareli, samski, višje izobraženi…).

Dobre plati:
- urejene tehnične in prostorske kapacitete,
- prost vstop za številne prireditve na prostem in v del stalnih razstavnih kapacitet,
- prijetna okolica in ustrezna ureditev parkov,
- članstvo Muzeja črnega smodnika v domačih in mednarodnih mrežah,
- strokovna usposobljenost in izkušnje obstoječe kadrovske sestave,
- odlično partnerstvo z zunanjimi inštitiucijami (Univerza, CPAI..),
- dolgoročni načrti za polno integracijo Fabrica da Polvora v širši kontekst razvoja Znanstvenega in tehnološkega parka Oeiras.

Šibkosti:
- Fabrica da Polvora je na obrobju mestnih jeder, ki obkrožajo dolino Barkarene. Četudi razdalje niso velike (center Lisbone je oddaljen le 15km), pa dejstvo, da se Barkarena ne nahaja ob frekventnih tranzitnih poteh otežuje doseganje želenih ciljev po polnem izkoristku pretočnosti na lokaciji ,
- neurejene redne povezave z javnimi transportnimi sredstvi do (mimo) lokacije,
- odsotnost dejanske avtoritete z dovolj močnim mandatom za upravljanje s celotnim kompleksom in posledično tudi pomanjkljiva koordinacija med posameznimi vodstvi struktur na lokaciji,
- ni celovite strategije komuniciranja s ciljnimi javnostmi oziroma širšo publiko,
- preslaba infrastruktura za sprejem večjega števila obiskovalcev (parkirišča, gostinski objekti, sprejem in regulacija publike).

Ovire:
- konkurenca z vidika prodornega trženja drugih ponudb kulturnih vsebin in zabave,
- načrti za obnovo novega tematskega parka Parque dos Poetas južno od Lisbone in vse večja in bolje tržno opremljena ponudba kulturnih vsebin v centralnem delu Lisbone,
- načelna usmeritev MO Oeiras k povečevanju deleža prireditev s prostim vstopom v javne kulturne ustanove.

V letu 2003 namerava Fabrica de Polvora zato pristopiti k usklajevanju o novem organogramu notranje organiziranosti in sodelovanja na lokaciji in v povezavi z Znanstveno tehnološkim parkom Oeiras. Pripravljajo tudi izvedbo temeljite študije, ki naj bi na osnovi analize publik pripravila predloge za izboljšanje dostopnosti z javnimi prevoznimi sredstvi do lokacije zlasti iz sosedskih so-mestij. Za temeljito organizacijsko prenovo in izdelavo komunikacijske strategije za povečanje obiska in pretočnosti na lokaciji bodo v letu 2003 namenili cca. 300.000 EUR.

Bistveni namen je vzpostaviti učinkovito partnerstvo med nosilci programov na lokaciji:
- vzpostavitev zaupanja kot osnove za sodelovanje
- skupno diagnosticiranje publike in skupno načrtovanje programov ter usklajevanje programiranja dogodkov upoštevajoč ciljen publike
- koordinirati razvojne programe za celotno lokacijo
- izboljšati pretok informacij
- tekoče posvetovanje namenjeno načrtovanju in izvajanju nadzora z vidika varnosti upoštevajoč prost vstop v kompleks.

Nadaljevanje črpanja sredstev iz programov Evropske strukturne politike

Poleg prijav na programe v okviru Kultura 2000, ki potekajo na pobudo posameznih produkcij in predvsem v koprodukcijskih partnerstvih, se na osnovi uspešno zaključenih faz obnove in začetka obratovanja (1994-2000) v programskem obdobju strukturne politike EU za obdobje 2000 – 2006 Fabrica de Polvora vključuje posredno in sicer v drugem delu programskega obdobja (2004-2006), ko bo v letu 2003 zaključena študija opisana v prejšnjem poglavju.

Na osnovi navedene študije bodo iz nacionalnih ukrepov, ki so predvideni v Portugalskem Enotnem programskem dokumentu za financiranje iz strukturnih skladov za obdobje 2000-2006 za MO Oeiras sofinancirali določene dejavnosti v naslednjih ukrepih (natančno financiranje posameznih ukrepov še ni določeno):

1. operativni program na področju kulture
Ukrep 1.2. modernizacija in povečanje dostopnosti nacionalnih muzejev
- dodatno urejanje javno dostopnih kapacitet in informacijskih točk
- vzpostavitev restavratorskih delavnic
- vzpostavitev dokumentacijskega centra s spremnimi dejavnostmi
- priprava promocijskih gradiv za ciljne publike.

Ukrep 2.1. Izboljševanje nacionalne mreže osnovne infrastrukture na področju kulture
- izboljšanje tehnične opreme za zunanje prireditvene kapacitete
- pilotski projekti prireditev, ki ciljajo na širšo kulturno animacijo za ciljne publike.

2. Operativni program zaposlovanja, usposabljanja in socialne kohezije
Program poteka v izvedbi Instituto de Emprego e Formacao Professional (zavod za zaposlovanje in poklicno usposabljanje).
Predvideni so ukrepi za uvajanje profesionalnega stažiranja za mlade iskalce zaposlitve na osnovi analize kadrovskih potreb v programski shemi Fabrice da Polvora in na osnovi kadrovske analize povpraševanja in interesa mladih iskalcev zaposlitve. Ukrep v splošnem meri (skoz sistemske vzpodbude delodajalcem) na vzpodbujanje staža kot oblike uvajanja v delovni proces za rizične skupine na trgu dela. Iz ukrepa strukturnih skladov bo možno financirati 50 do 60% plače za udeležence v programu za eno dali dve trimesečni obdobji. Dodatno bo možno izvajati specializirano izobraževanje posebej za tehnične poklice povezane s programskimi politikami v Fabrica de Polvora.

Priporočila

Državni razvojni program, enotni programski dokument in urbani kulturni centri v Sloveniji.

Pomembno je, da je prvo obdobje sofinanciranja razvojnih programov s pomočjo Evropske strukturne politike oziroma iz strukturnih skladov na nek način testno obdobje, saj gre za polovično poslovno obdobje (2004-2006) in tako na nek način za učno fazo pred pripravo prvega standardnega (6-letnega) Enotnega programskega dokumenta, ki ga bo vlada RS pripravljala po pridružitvi za obdobje 2007-2013. Izkušnja Portugalske ob prvih etapah pridruževanja kaže, da se je bila absorbcijska sposobnost in sposobnost artikulacija smiselnih programov za financiranje v okviru Evropske strukturne politike razvila šele z leti usposabljanja, testiranja in usklajevanja..
Čas na voljo v polovičnem programskem paketu je kratek, rezultati morajo biti ob koncu obdobja jasni – merljivi in preverljivi. Usmerjenost k merljivim rezultatom je ključna naravnanost, ki jo bo morala reformirana in modernizirana javna uprava privzeti ob programiranju in izvajanju ukrepov Evropske strukturne politike.

Splošna ocena je, da so kandidatke za pridružitev Evropski skupnosti v letu 2004 z vidika sposobnosti za absorbcijo sredstev, ki jih Evropska komisija načrtuje z letom 2004, slabo pripravljene. Razlogi so nemara predvsem naslednji

- pomanjkanje prakse transverzalnega partnerstva (horizontalno in vertikalno sodelovanje)
- pomanjkanje integriranih programov, ki bi bili izvedljivi takoj po sprostitvi sredstev (t.i. »ready to go status«, kar pomeni, da so pripravljene ustrezne predhodne študije in ocene ter ključna regulativna dokumentacija). To posebej velja za večje infrastrukturne revitalizacijske programe.
-

Pri primerih, ki jih obravnava ta študija (UKS Metelkova in Pekarna) bi bilo možno hitro in kvalitetno pripraviti razvojne programe ter zadovoljiti vse kriterije EC.
Vendar pri pogoju, da bi delo po načelo partnerstva prevzele regionalne razvojne agencije ter razvoj dotičnih centrov naravnale v smeri globalnega urbanega ali ruralnega razvoja upoštevajoč centralno vlogo kulturnega sektorja pri soočanju s širšimi socialnimi razvojnimi usmeritvami (izobraževanje, zaposlovanje, socialna integracija, politika enakih možnosti itd. Slovenija sicer v smislu ciljev (objectives) regulative o Strukturnih skladih sodi v celoti v prvo poglavje in se metodologija NUTS za upravičenost sredstev strukturne politike ne bo aplicirala neposredno, vendar to ne izključuje potrebe po podrobni celoviti diagnostiki po teritorialnem načelu (pokrajinskem, regionalnem) in an tej osnovi predvidevanju učinkov predlaganih ukrepov za nosilne cilje Državnega razvojnega programa in strategije Enotnega programskega dokumenta. To velja še prav posebej za morebitne ukrepe primera Revitalizacije območja okoli Štanjela skoz ustrezno programsko revitalizacijo tega izjemnega in doslej neizkoriščenega bisera Slovenske kulturne dediščine.

Iz poudarkov v študiji je razvidno, da je treba pri umeščanju razvoja kulturnih centrov upoštevati transverzalni pristop in načelo dopolnjevanja ter temu primerno v partnerstvu na medresorski in vertikalni ravni oblikovati tako konkretne vsebine (politike, utemeljitve, cilje, ukrepov) kot konkretne teritorialne infrastrukture. Konkretno, za nadaljevanje obnove in za delovanje UKS Metelkova je ključnega pomena vzpostavitev strateškega partnerstva z Regionalno razvojno agencijo Ljubljanske urbane regije. Pri oblikovanju programa so skoz opisane projekte in posebej v programu Phare Partnership so podane dobre osnove in zagotovljene dobre reference. ARR LUR je tista agencija, ki lahko - in je poklicana da –

usklajuje in koordinira načrtovanje, izvedbo, vzdrževanje ter razvoj središča kot je UKS Metelkova, pri čemer je potrebno urbani kulturni center Metelkova v diagnostiki obravnavati kot revitalizacijski in socialno-integracijski potencial za celotno regijo in posebej za ranljivo območje med Taborom, bolnicami in Avtobusno-železniško postajo.

ARR LUR je v zaključni fazi sprejema razvojnega načrta za urbano regijo. Smiselno je, da paket tematik povezanih z razvojem urbanega središča Metelkova umesti med prioritetne naloge ter vzpodbudi ustanovitev operativne skupine za razvoj in eksploatacijo Metelkove. Pri tem je pomembno, da na ravni MO Ljubljana deluje projektna skupina za pripravo arhitekturnega natečaja za severni del UKS Metelkova, ki ima za nalogo predvsem programsko usklajevanje upoštevajoč načrtovano gradnjo umetniških akademij na lokaciji. Za operativno vodenje in upravljanje večnamenske površine za javnimi programi pa je – tudi upoštevajoč evalvacije delovanja Fabrica da polvero – nujna ustanovitev ustreznega telesa pri lokalnih oblasteh. Enako je predlagala tudi študija v okviru projekta Phare Partnership.
Iz napak in težav, s katerimi smo se soočili pri izvajanju programa v okviru predpristopne pomoči EU Phare Partnership (Metelkova –La Villette) se lahko Ministrstvo za kulturo in Mestna občina Ljubljana naučita vsega, čemur se je potrebno pri načrtovanju in izvajanju programov v okviru Evropske strukturne politike izogibati. Poročilo navedenega projekta tako predstavlja dober učbenik za pripravo na Strukturne sklade.

Regionalna (JV Evropa) politika promocije in partnerstva

Pro-aktivnost R Slovenije pri promociji več namenskih urbanih kulturnih centrov za programiranje programskih vzpodbud pri Svetu Evrope in Evropski komisiji bi morala biti strukturne narave in tako zagotoviti prostor za uveljavljanje domačega znanja in izkušenj na področju urbanizma, arhitekture in urbanega razvoja v širšem pomenu besede, vključno z področji socialne integracije in kulturne demokracije.

Doseženo partnerstvo na različnih vsebinah in ravneh s centri kot so la Villette, Lugar Comum, in drugimi članicami Trans Europe Halles je ob pristopu Slovenije v EU in tudi za partnerstva v prijavi projektov za financiranje v okviru Evropske strukturne politike izjemen kapital, ki bi ga lahko učinkovito usmerili in tudi tržili v širšem prostoru. A tudi za to je potrebno pristopiti k strokovnemu in menedžersko podprtemu strukturiranju upravljanja z urbanimi teritoriji kot je kulturni center Metelkova. Samo na tak način je možno kompleksno sledenje številnim možnostim, ki se na različnih ravneh pojavljajo in se bodo pojavljale tako za programe izmenjave na področju kulture, kot za programe revitalizacije kulturne dediščine, urbane rekonstrukcije in socialne integracije. Pri tem je na primer pomembna ocena - tudi po izmenjavi skoz pričujočo študijo –možnosti za rezidenčnost na lokacijah urbanih kulturnih centrov. Skorajšnje dokončanje prenove nekdanjih vojaških ječ v mladinski hotel bo za UKS Metelkova velika pridobitev.
Za tovrstne programe je po izkušnjah primera obravnavanega v tej študiji in po izkušnjah drugih Evropskih partnerjev potrebno razviti na ini strani trans-nacionalna partnerstva in na drugi strani lokalne koordinacije, ki so usposobljene in mandatirane za spremljanje možnosti financiranja iz Strukturnih skladov in posebej iz Pobud skupnosti; pri tem je dovolj zgovoren primer obravnavanega angažmaja Urada pobude URBAN pri načrtovanju in izvedbi prijave za financiranje iz sheme KONVERT.

Samo-evalvacija
Neprestana (samo)evalvacija postopkov, programov, organiziranja in nazadnje financiranja je obvezna komponenta pri upravičevanju in načrtovanju ukrepov Evropske strukturne politke.

Recentna študija Andree Avelans Coelha na temo razvoja Fabrica da Polvora, ki smo jo vzeli kot ključno gradivo pri obravnavanem primeru, predstavlja lep primer resnosti pristopa ob načrtovanju prehoda iz enega programskega obdobja financiranja iz Strukturnih skladov (KONVERT) v drugega (programsko obdobje 2000-2006). Glede na to, da je programiranje ukrepov za financiranje iz strukturne politke vedno in praviloma dolgoročen proces, je uvajanje več fazne evalvacije imperativ, ki ga bo potrebno prenesti v prakso.

Udeležba – partnerstva v načrtovanju in trdno vodstvo
Projekt Fabrica da Polvora je bil od trenutka odločitve naprej zastavljen in speljan širokopotezno, upoštevajoč celotno paleto strateških partnerstev. Projekt je bil zastavljen kot širši revitalizacijski projekt z neposrednimi učinki za okoliške prebivalce in regijo, tako v smislu dviga kvalitete življenja in ohranjanja kulturne dediščine kot z neposrednimi ekonomskimi učinki. V vseh fazah pa je bilo zagotovljeno ustrezno mandatirano vodenje. Česa podobnega v primeru Metelkove in Pekarne še danes ni.

Temeljitost
Programiranje posameznih terminsko vezanih ukrepov mora biti umeščeno v dolgoročno vizijo sodelovanja v Evropski strukturni politiki. Pri vsaki finančni shemi je potrebno računati na trajnostno politiko financiranja in predvidevati nadaljevanje financiranja za vsako od načrtovanih akcij tudi po preteku aktualnega projekta. Usmerjenost k rezultatom in temeljitost pri izvedbi so ključni pogoji za zagotavljanje ustrezne referenčnosti.

Uporabljeno gradivo:

Strukturna politika

1. Council regulation EC No. 1260/1999 on general provisions on the structural funds
2. Priročnik o strukturnih pomočeh Evropske skupnosti, Phare MOCCA, 2000, ur. Vanja Hazel.
3. European Commission, Vademecum for Structural Funds Plans and Programming

MOSAIC

MOSAIC, Managing an open and strategic approach in culture, Council of Europe, October 1999.
Intercultural Dialogue and Conflict Prevention, Council of Europe, January 2002
Declaration on Cultural Diversities, Council of Europe, December 2000.
Informacija o projektu MOSAIC urbani kulturni centri, Ministrstvu za kulturo, Marko Hren, 6.2.2002
Informacija o udeležbi na mednarodnem srečanju Nouveaux territoires de l'art, Ministrstvu za kulturo, Marko Hren, 19.2.2002
MOSAIC- Establishing and Mannaging Independent Cultural Centers, project Dossier, Ministrstvo za kulturo, december 2001

Documents, The New Programming period 2000-2006
4. Europan Forum for the Arts and Herritage:: Probing the Stalemate: Bringing Culture Back to the European Agenda, Ljubljana, November 2002
5. Državni razvojni program RS 2001-2006, vlada RS, december 2001.
6. Strategija gospodarskega razvoja RS
7. Javno objavljena gradiva vlade RS
-Službe vlade RS za Evropske zadeve
-Službe vlade RS za Strukturno politiko in regionalni razvoj
-Agencije za regionalni razvoj Republike Slovenije

Phare Partnership in UKC Metelkova

Identitete Metelkove, kakšna dostopnost urbane kulture, DRPPD, Ljubljana, 2001.
Metamorfoze Agore Metelkove, DRPPD, 1999
Metamorphosis Metelkova: Reconversion From the Fortress to Agora, Retrospective view 1988-1999, DRPPD 2000.

Fabrica da Polvora in Lugar Comum

1. Intervjuji opravljeni v okviru raziskave.
Jorge Barreto Xavier, poslanec v občini Oeiras, ustanovitelj in direktor Lugar Comum (integralni del kompleksa nekdanje smodnišnice), ki sodi v to občino
Filpa Colacao, koordinatorka programov v Lugar Comum.
Terasa Tamas, direktorica muzeja smodnika v kompleksu nekdanje smodnišnice
Francisko Zambujo, koordinator kabineta Fabrica da Polvora, ki koordinira dejavnosti razvoja celotnega kompleksa

Andre Avelans Coelho: Diagnostico e Projecto de Desenvolvemento Estrategico, Fabrica da Polvora de Barcarena, 2002

3. WWW
www.interarts.net
Clube portugues de artes e ideias www.artesideias.com
www.lugarcomum.com
www.min-cultura.pt
www.cm-oeiras.pt/museus/fabricapolvora